

ציונות אחרי 7 באוקטובר 2023

פרופ' מאיר בוזגלו

האתגרים העומדים בפני העם היהודי מאז 7 אוקטובר נושאים השלכות לחינוך ומשנים את משמעותו. ברשימה קצרה זו אתמקד באחת הנקודות המהותית בעיניי, בתקווה שתעורר עניין בקהילת חבריי וחברותיי בקרן אייסף, שהחינוך בראש מעייניה. האתגר הגלוי ביותר בימינו הוא הרמת ראשה של אנטישמיות מן הסוג הנאלח ביותר. במבט לאחור אנו מזהים בעיה שלא הערכנו נכון את מידת חומרתה כשהמהפכה הציונית יצאה לדרכה. היו שחשבו שהציונות, חזרת העם היהודי הביתה, תפתור את המצוקה היהודית ותסלק את האנטישמיות באירופה אחת ולתמיד:

ובצאת היהודים לא תגדל המבוכה, פרץ וצוחה
לא יהיו בארץ והאזרחים הנוצרים יתענגו על
רב שלום! המה יקחו עתה את מקום היהודים
ומשרותיהם. והשטף ילך לאט לאט, ובהקלו -
תסוג גם האנטישמיות לאחור.
בנימין זאב הרצל, מדינת היהודים

הרצל זיהה באנטישמיות כוח, וראה בה רוח למפרשי הספינה שהחזירה את היהודים הביתה. ואף שמבחינה זו הרצל צדק, מן האנטישמיות לא נפטרנו. הקמת המדינה לא גמלה את שונאי העם הזה משנאתם. משהובנו ממדי השואה, נקודה סינגולרית בתולדות האנושות, הציפייה הייתה שיחול שינוי בלבבות ותתעורר אהדה כלפי עמנו. והינה, היום קשה להסתובב בחוצות פריז וגרמניה חבושים בכיפה. האו"ם משלח את חיצוי הרעילים למדינתנו. תאי הגזים, רצח מיליוני היהודים - הילדים, האימהות, האנשים התמימים - כל אלו לא הספיקו להשביע את תאוות השנאה ליהודים. בנקודה זו עינינו נשואות למי שקיבל על עצמו את כתר ההומניזם בעולם, אך הציפייה נענית באכזבה מרה. נשיאות האוניברסיטאות בארצות הברית, מעוז החירות והליברליזם בעולם, חשבו - אחרי השואה! - שהקריאה להשמדת יהודים אינה מאתגרת את חופש הביטוי. אחרי שפיתחו שפות לתיאורים מדוקדקים של דיכוי, אפליה והדרה, נאטמו אוזניהן משמיעת הזוועה בקריאות להשמדת יהודים. במעוזי ההומניזם, במדינה שקיבלה לשעריה את הפליטים בפסל החירות, חמישים אחוזים מן הסטודנטים היהודים, בשר מבשרה, מדווחים על פגיעה אחת או אחרת על רקע יהדותם.

אנו נושאים את עינינו גם לאחוות המופלים לרעה, לאותה אחווה שמדוכאים יודעים להעניק זה לזה, אך גם הגופים הפמיניסטיים, הָרְגִישִׁים כל כך להשתקה

של זעקת הנשים ולכל מנגנוני האשמת הקורבן, שתקו: ההתעללות האכזרית בנשים אינה נחשבת התעללות אם כוונה כלפי נשים יהודיות. מי יודע, אמרה פעילת זכויות נשים, אולי ריקודי הבנות היהודיות עוררו את תאוות לוחמי חמאס. לא היה אונס, אומרת בפסקנות קרימינולוגית שקרבתה לסבל האנושי הייתה אמורה לפתוח את ליבה לצער אחיותיה.

ביאוש מן העולם החילוני אנו פונים אל מי שמחזיק את דגל האמונה באלוהים. אף שיש בין המאמינים והמאמינות המגנים בתוקף את ההתעללויות שנעשו בידי חמאס, הרי שמוסדות סונה אחדים, כגון אוניברסיטת אל-אזהאר, גרסו כי ההתעללות חסרת התקדים בילדים ובאזרחים עולה בקנה אחד עם עקרונות האיסלאם. בכל הנקודות הללו, הגלויות לעין, אנו רואים את האנטישמיות כנקודת העיוורון של כל מי ששם על דגלו ערך נעלה כלשהו. האנטישמיות הצליחה בבלתי ייאמן: היא חיברה איסלאם קנאי לשיח פרוגרסיבי מעודן, באופן שמעורר תהיות מטאפיזיות על כל כוחה של השנאה.

פרופ' שלמה אבינרי, שהלך מעימנו לפני חודשים מספר, לימד כי הציונות אינה תוצאה של האנטישמיות, וכי היא עונה לשאלה מי אנחנו כעם. התשובה ניתנה במונחי לאום. מהפכת הציונות מביאה לכדי ביטוי את השתוקקות העם היהודי לחירות, להיות עם חופשי בארצו. שחרור ארץ ישראל נגזר מן החירות, ולא ההפך, מדגיש אבינרי. זו התשובה היהודית

למודרניזציה, והאנטישמיות הייתה כוח מניע בלבד בשאיפה לחירות. אך התשוקה הזאת לא פתרה את שאלת הייעוד היהודי. למען האמת, בהדגשת הממד הלאומי ויתרה הציונות על מרכיבים חשובים במסורת היהודית, כגון מקומו של הספר ותלמוד התורה. כך אנו רואים בשיר "בְּעֵיר הַהֲרָגָה" מאת חיים נחמן ביאליק, שבו ערך ההגנה העצמית דוחק את תלמוד התורה. את המגמה הזאת חיזק חיים ברנר, שבז לכתבים ולשיח הדורות היהודי, והיא הלכה וגברה ככל שהושם הדגש על ערך ההגשמה בספרות העברית הלאומית ובפירושו הסוציאליסטי בקיבוץ, שהציב את העבודה ואת הטיול ברחבי הארץ מעל הכול.

לפני 7 באוקטובר ראתה הארכאולוגיה של האתוס היהודי הנוכחי בחינוך הזדמנות למוביליות, לקניית דעת, לפיתוח טכנולוגיות מתקדמות, רפואה ועוד - מטרות חשובות לכל הדעות. אכן, ערך ההגנה העצמית נעלה, הבנת החינוך במונחים של קדמה טכנולוגית ורווחה אנושית מרחיבים את הלב וראויים. טיולים ברחבי הארץ היפה והמרגשת שלנו מעוררים את הנפש. הייתי נותן הרבה כדי להחליף את המקלדת ואת שיחות הווטסאפ שהשתלטו על חיי בנטיעה של כרמים ובקטיף זיתים. אך איננו רשאים להסתפק בזה. אנחנו שואלים היום מחדש: מי אנחנו? בעבר, כשענינו על השאלה במונחי התקופה, גלינו את הממד הלאומי. אך כיום, כאשר אנו עדים לליקוי המאורות הגורף, התשובה לשאלה מתעדכנת. כאשר מעוזי

ההומניזם והאמונה נחטפו בידיים שונאות יש עניין לכל אדם ולכל קבוצה לחשוב מחדש על ההנחות שהובילו אותנו לשפל המדרגה האנושי הזה. יש עניין מיוחד לעם ישראל, מושא השנאה, להגדיר מחדש את יחסיו לספר. התובנה של הרצל, כי מצוקת היהודים היא הכוח להנעתם בחזרה לארצם, מקבלת משנה תוקף. כיום, כשאנו בארצנו, עלינו לתעל את המאבק באנטישמיות לשיקום ערכי האנושות העליונים, קדושת החיים, חירות, כבוד האדם ורווחתו. בזמננו, האנטישמיות החדשה והזיקה הייחודית של העם היהודי לספר, שבאה לידי ביטוי בתרומותיו לממד האוניברסלי העולמי, הם המושגים שלאורם יש לארגן את התשובה לשאלה מי אנחנו.

הצבת החינוך במקום עליון משליכה על מערכות החינוך בישראל ובעולם. לא מדובר רק במעמדו של המורה ובשאלות על תקציבי החינוך: אלו ברורות, חשובות ודוחקות. לא מדובר רק במעמדן של המורות והמנהלות, העושות עבודת קודש בכל מצב וְהַקָּשֶׁר ישראלי. חשוב, כמובן, שהדברים יבואו לידי ביטוי במאבקי הסטודנטים בקמפוסים בישראל וברחבי העולם, אך חשובה מכך בנייתו של הממד התוכני וטיפוחו. נזכיר בקצרה שהמחויבות לערכים האוניברסליים פינתה את מקומה בתולדות הציונות לממדים הלאומיים בלבד. מי שהיה קוסמופוליטיקן במפנה המאה העשרים הרגיש מוגבל ומצומצם לערכים הלאומיים, והגדיר את עצמו אנטי־ציוני.

יהודי מזרח אירופה ויהודי ארצות האיסלאם נשאו בגאון את הערכים הפרטיקולריים, ואהבתם לעמם ולארצם אפשרה להם לדלג מעל התשוקה ולהיות אזרחי העולם, חסרי כל זיקה לזהותם. אך היום יש לפתוח את העניין מחדש. התחלות יפות יש בהגות כמו זו של לוינס, שמעלה על נס את התלמוד ואת ערכי האתיקה המשולבים ביהדות. אך עלינו להתקדם מעבר להם. עלינו לטפח אמונה נאורה, שתבחין בין אהבת האל לתאוות נקם, להגביר את מחויבותנו להומניזם ולצמצם את אחיזת היאוש בעמדות פוסט־מודרניסטיות.

אנחנו מוצאים את עצמנו בעיצומה של החזית הזאת. החינוך ההומניסטי העיוני וחידוש הקשר ליצירה היהודית לגונויה, מהפיוט ועד ארון הספרים היהודי, מסמנים את הכיוון. הדגשנו יתר על המידה את ההבחנה בין חילונים לדתיים, בין חסידי הדמוקרטיה ובין הנאמנים לעולם היהודי. עיקר המאמץ הרעיוני, המשך המהפכה הציונית, המתדפק על דלתותינו בזמן הזה, הוא התדיינות נוקבת עם ההנחות שביסוד השנאה, וכמו שאנחנו הישראלים יודעים לעשות, עלינו לתת ליזמות להטמיע את הערכים האלו בקרב שכנינו ובני השיח שלנו בעולם. החינוך, מטרותיו ותכניו נדרשים להצטרף להגדרת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. במאבק זה אנחנו נלחמים למען חירותינו - בלי לשכוח את ייעודנו. הציונות של הרצל, לפיכך, היא שלב בגילוי ייעודנו.

פרופ' מאיר בוזגלו הוא מרצה לפילוסופיה באוניברסיטה העברית, בוגר אייסף, זוכה עיטור הנשיא לשנת תשפ"ג, וכיום יו"ר תנועת תיקון. תחומי מחקרו הם לוגיקה ומטאפיזיקה ומחשבת ישראל.